

Київський університет імені Бориса Грінченка

ВЕСЕЛОВСЬКА НАТАЛІЯ ВАСИЛІВНА

УДК 821.161.2-2

**ПСИХОЛОГІЗМ УКРАЇНСЬКОЇ ДРАМАТУРГІЇ
XXI СТОЛІТТЯ**

10.01.01 – українська література

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Житомирському державному університеті імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник:

доктор філологічних наук, професор
Когут Оксана Володимирівна,
Івано-Франківський національний
технічний університет нафти і газу,
завідувач кафедри філології та перекладу.

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук, професор
Михида Сергій Павлович,
Кіровоградський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка,
завідувач кафедри зарубіжної літератури
та компаративістики;

кандидат філологічних наук, доцент
Бондар Людмила Олександрівна
докторант кафедри новітньої
української літератури Інституту
філології Київського національного
університету імені Тараса Шевченка.

Захист відбудеться «17» лютого 2016 р. о 13³⁰ на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.133.03 в Київському університеті імені Бориса Грінченка (04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка (04212, м. Київ, вул. Маршала Тимошенка, 13 Б).

Автореферат розіслано «15» січня 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. В. Кудряшова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження зумовлена інтенсивною активізацією наукової рецепції явища художнього психологізму в контексті епохальних суспільних й етико-естетичних трансформацій та потребою осмислення ціннісної основи людського буття.

Новітній етап освоєння психоаналітичної дійсності за допомогою різновекторної методології та формування започаткованого Н. Зборовською вітчизняного психоаналітичного напрямку дослідження літератури крізь призму національного та колонізованого суб'єктів спонукають до осмислення проблем психологізму і в теоретичному, і в практичному аспектах. Зміна концепції людини й світу і, відповідно, поетики психологічного зображення та специфіка потрактування психологізму, спроектованого в річище художньої творчості, стають підґрунтям для сучасних наукових розвідок. Підвищений інтерес вітчизняної літературознавчої науки до проблеми психологізації літератури (праці В. Агеєвої, Ю. Безхутрого, О. Бідюк, Т. Гундорової, О. Забужко, В. Панченка, А. Печарського, О. Ситник та ін.) підтверджує актуальність наукової рецепції художнього психологізму та окреслює перспективу внесення психоаналітичних ідей до загальної картини філософських уявлень про людину. Особливо важливо це для української драматургії як складника національного літературно-мистецького простору, у якому віддзеркалюються всі тенденції сучасного етапу розвитку письменства.

Вивченню національної драматургії кінця ХХ – початку ХХІ ст. присвячено низку праць, серед яких найбільш ґрунтовними є монографії О. Бондаревої, О. Когут, М. Шаповал. Проте в них недостатньо глибоко проаналізовано особливості психологізації персонажів у сучасних п'єсах. Крім того, в українському літературознавстві немає спеціального системного дослідження психологізму сучасної драми. Тож актуальність теми зумовлено також потребою в такій комплексній аналітичній студії.

Усталена думка щодо відсутності в постмодернізмі глибинного психологізму (І. Хассан) потребує перегляду, позаяк більшість українських п'єс, написаних на зламі ХХ – ХХІ століть, підтверджує не лише наявність психологізму в постмодерному тексті, а й широкий діапазон його художнього вираження. Новий світоглядний рівень сучасної людини засвідчує свободу не тільки в осмисленні всіх сфер й аспектів суспільного буття, але й у їх мистецькому відображенні. Крім того, у новітніх способах реалізації психологізму в сучасній драматургії прочитуємо актуальні філософсько-психологічні проблеми, що вказують на здатність літератури не лише реагувати на життєво важливі аспекти, а й почасти прогнозувати їх.

Отже, українська драматургія кінця ХХ – початку ХХІ століття є цікавим матеріалом для наукових літературознавчих студій, а дослідження її психологізму – спробою аналізу сучасного етапу розвитку національної драми в ракурсі освоєння психоаналітичної дійсності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано в Житомирському державному університеті імені Івана Франка на кафедрі українського літературознавства та компаративістики в рамках

науково-дослідницької роботи над проектом «Історична поетика української літератури». Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 3 від 24 жовтня 2014 р.) та скоординовано на засіданні Бюро наукової ради з проблеми «Класична спадщина та сучасна художня література» при Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (протокол № 4 від 26 листопада 2013 р.).

Метою дослідження є комплексний аналіз явища психологізму в сучасній українській драматургії, з'ясування його специфіки та тенденцій художньої трансформації.

Досягнення мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

1) висвітлити основні етапи критичного освоєння явища психологізму в літературі;

2) з'ясувати особливості психологічного осмислення дійсності та способи реалізації художнього психологізму в сучасній українській драматургії;

3) проаналізувати засоби психологізації персонажів крізь призму сюжетних колізій;

4) означити морально-етичні й емоційно-інтелектуальні прерогативи психологізму в аналізованих драматичних творах;

5) схарактеризувати психотип жінки-персонажа в контексті фемінності та маскулінності;

6) розглянути хронотоп як сюжетотвірний та психологізаційний чинник сучасної української драматургії.

Об'єкт дослідження – драматичні твори українських письменників кінця ХХ – початку ХХІ ст. з виразною психологічною домінантою («Кольори» Павла Ар'є; «Рододендрон» Анни Багряної; «Станція» Олександра Вітра; «Охоронець для янгола» Надії Гуменюк; «Гостарбайтерські сезони» Наталки Доляк; «Маленька п'єса про зраду для однієї актриси» Олександра Ірванця; «Неаполь – місто попелюшок» та «Тріумфальна жінка» Надії Ковалик; «Мужчина за викликом» Євгенії Кононенко; «Квартет для двох» Анатолія Крима; «Вокзал і люди» та «П'ять нещасних днів» Ігоря Липовського; «Межа кохання – пологовий будинок» Наталки Максимчук; «Саламандри» Тетяни Мельник (Добрушиної); «Дикий мед у Рік Чорного Півня» Олега Миколайчука-Низовця; «Заблукані втікачі», «Мільйон парашутиків», «Коли повертається дощ», «Пророкування минулого, або угода з ангелом», «Самогубство самотності» Неди Нежданой (Надії Мірошниченко); «Дев'ятий місячний день», «Осінні квіти», «Я знаю п'ять імен хлопчиків» Олександри Погребінської (Хребтової); «Давай пограємо», «Зачаровані потвори» Сергія Щученка).

Предмет дослідження – способи та прийоми психологізації в сучасній українській драмі, художні форми вияву психологізму.

Теоретичною та методологічною базою дисертації є праці українських і зарубіжних учених із питань теорії та історії літератури загалом і драматургії зокрема (В. Агєєвої, А. Андрєєва, Б. Асмута, М. Бахтіна, О. Бондарєвої, М. Возняка, В. Гуменюка, Т. Гундорової, Ж. Дерриди, А. Єсіна, Н. Зборовської, О. Золотухіної, О. Когут, Н. Корнієнко, Ю. Крістевої, Н. Малютіної, Л. Мороз, С. Павличко, Я. Поліщука, О. Потебні, М. Сулими, Л. Тарнашинської, В. Фащенко, М. Шаповал,

О. Юрчук та ін.), авторів філософських, психологічних, психоаналітичних та соціологічних досліджень (А. Адлера, Е. Берна, В. Бехтерева, Й. Гейзинги, Е. Гідденса, С. Грофа, А. Демидова, І. Кона, Ж. Лакана, К. Леонгарда, А. Маслоу, І. Мунермана, Г. Сельє, З. Фройда, Е. Фромма, К.-Г. Юнга та ін.).

Методи дослідження зумовлені метою та завданнями і ґрунтуються на застосуванні системного підходу до аналізу художньої структури тексту з використанням *психоаналітичної теорії*, що дозволяє зацентувати увагу на латентних смислах, з'ясувати семантику прихованих бажань і потреб, відстежити втілення глибинних суперечливих процесів у сюжетах та образах п'єс. Апельювання до *фрейдівської методології* класичного психоаналізу дає змогу розглянути твір у контексті маскування несвідомого крізь призму категорій «едипового комплексу», «сублімації сексуальних бажань», «психологічної втечі», «механізмів психологічного захисту». Принципи *юнгіанівської аналітичної психології* застосовуємо під час розгляду «індивідуального несвідомого», «колективного несвідомого», «архетипних образів», а на текстуальному рівні – архетипів Тіні, Персони, Аніми, Анімусу, Самості. Використання *лаканівської концепції* дозволяє відстежити «домінування несвідомого», «мову несвідомого». У контексті *фроммівського психоаналітичного вчення* до аналізу залучено «теорію відчуження» (негативної свободи). *Адлерівську індивідуальну психологію* представлено «соціальним почуттям». У руслі *психологічного аналізу* дослідження застосовано положення *гуманістичної теорії А. Маслоу* (відстеження процесу самоактуалізації) і *теорії стресу Г. Сельє* (втрату адаптаційних ресурсів). *Психотерапевтичний метод дослідження* використано з метою репрезентації ігрової діяльності як зцілювального процесу в інтерпретації *психодрами Я. Морено* та *театротерапевтичної теорії М. Єврейнова*.

Окрім основних методів, застосовано *інтертекстуальний* як спосіб прочитання текстів і впізнавання «чужого» письма в алюзіях, ремінісценціях і цитатах із новим смисловим й образним наповненням. *Постколоніальний підхід* зреалізовано в контексті дослідження девіантної поведінки, порушення адаптивних соціальних механізмів та активізації генетичної пам'яті. Вужчі аспекти досліджуваного матеріалу розкрито за допомогою розгляду *системи предметних деталей*. Це видається особливо важливим, оскільки образ-деталь виконує функцію будівельного матеріалу всіх складників макроструктури драматичного твору. Ефект взаємодії змісту і форми як результат застосованого прийому забезпечує цілісність аналізу художнього твору.

Наукова новизна одержаних результатів дисертації полягає в тому, що *вперше* в українському літературознавстві комплексно проаналізовано особливості психологізму сучасних драм, зокрема досліджено способи, засоби та прийоми психологізації та їх вплив на сюжетотвірну й хронотопну структуру творів; простежено художнє зображення наслідків психологічної втечі від реальності (ескапізму) в соціальному і внутрішньоособистісному аспекті, втілені в епістолярному адюльтері, акцентуйованих станах, мотивах психічних хвороб та ігрової залежності. Виведено психотип сучасника, визначено особливості його світосприйняття крізь призму соціальних травм і внутрішньоособистісних конфліктів на тлі зміщеного хронотопу. *Розширено уявлення* про особливості

постмодерного відображення дійсності як сучасного способу драматургічного сюжетотворення; відстежено взаємозв'язок психолого-світоглядних категорій із художньо-образними чинниками їх відображення в драмах досліджуваного періоду. *Поглиблено* науково-теоретичні положення літературного прийому «гра у грі» шляхом розгляду його способами: 1) психологізації сюжету з акцентом на амбівалентності – позитивній (психотерапевтичній) і негативній (патологічній); 2) деконструкції як розгалуження, нашарування та поєднання різних видів хронотопу. *Простежено й уточнено* засади художнього психологізму. *Доведено*, що психологізм є характерною рисою української драматургії межі ХХ – ХХІ ст. *Дістали подальший розвиток* дослідження психологічних колізій як основи конфлікту й сюжету, тобто засобу характеротворення сучасних п'єс та вчення про часопростір як спосіб відтворення дійсності в добу постмодерну.

Практичне значення одержаних результатів полягає в подальшому використанні його висновків та узагальнень для нових розвідок у царині сучасної української драматургії, розробці навчальних курсів з історії української літератури, спецкурсів із сучасної драматургії, створенні підручників і посібників.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження апробовано у формі доповідей на звітних наукових конференціях кафедри філології та перекладу Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу (2011–2013 рр.), на наукових та науково-практичних конференціях різного рівня, зокрема, *міжнародних*: «Лінгвокомунікативні аспекти професійної підготовки майбутніх фахівців нафтогазової галузі в контексті освітньої євроінтеграції» (Івано-Франківськ, 2014), «Літературний процес: мова мистецтва і мистецтво мови» (Київ, 2014), VI Міжнародній науковій конференції «Мова, культура і соціум у гуманітарній парадигмі» (Кам'янець-Подільський, 2015) та Всеукраїнській науковій конференції «Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії» (Рівне, 2014).

Публікації. Основні положення та результати дослідження викладено в 6 одноосібних статтях, із яких 5 – у провідних фахових виданнях України, 1 – в іноземному.

Структура та обсяг роботи. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який налічує 270 позицій. Загальний обсяг дисертації – 186 сторінок, з них 160 сторінок – основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У Вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету і завдання роботи, визначено об'єкт, предмет, методи аналізу, розкрито наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, подано відомості про їхню апробацію та публікацію.

Перший розділ – «**Психологізм сучасної української драматургії: історико-теоретичні аспекти**» – присвячено висвітленню загальнотеоретичних питань художнього психологізму крізь призму класичної і новітньої психоаналітичних

інтерпретацій та аналізові знакових напрацювань вітчизняного літературознавства у цій сфері.

У підрозділі 1.1. – «*Трансформована дійсність у сучасній психологічній драмі*» – увагу зосереджено на зв'язку новітньої концепції особистості з прийомами художнього психологізму в драмі кінця ХХ – початку ХХІ ст., запропоновано типологію цих прийомів, інспірованих завданням відтворити трансформовану реальність.

У п'єсах сучасних українських драматургів простежуємо намагання відтворити цілісний портрет епохи та людини на зламі ХХ-ХХІ століть і водночас створити особливий художній світ. Література постмодерної доби в художньому відображенні дійсності не має «дозволених» чи «недозволених» тем, що зумовлено деформацією постколоніальних норм і моделей поведінки людини в суспільстві, «відгомоном» сексуальної революції та іншими «супровідними» процесами, які змінюють найінтимнішу сферу людського життя. У творах сучасної драматургії епохальні переломні моменти виявляються і в особливому внутрішньому світі персонажа з його потребами та шляхами реалізації, і в структурній організації текстів. Трансформована реальність і зміни ціннісних орієнтирів людини є взаємозумовленими і найчастіше виявляються у проблемах, спричинених різними видами травм, зокрема психологічною втечею від дійсності.

Найпоширенішим способом психологізації сюжетів та образів у проаналізованих п'єсах є внутрішнє і зовнішнє «роздвоєння» реальності, втілене в ігровій стратегії, підсиленій різними формами інтертекстуальності (цитатами та алюзіями). Виокремлюємо такі варіанти психологізації драматичних текстів: 1) «оприсутнення» малих нарративів (листів), що спричинює ефект «сподівання (очікування) від тексту»; 2) зміни в драматичній дії засвідчують тенденцію до самоактуалізації або деструктивності; 3) розбудовування сюжетних ліній та акумуляція психологізму в позачасовій площині або реконструкції хронотопу; 4) психоаналіз художнього тексту на рівні «автор-герой-читач»; 5) трансакційний аналіз як основа сюжетотворення; 6) інспірація та колажування прийомів класичної, модерної та постмодерної драм; 7) імпліцитні психологічні колізії, що спричинюють переакцентацію семантичних кодів сюжету; 8) мовлення, насичене емотивною та експресивною лексикою з домінантним кітчевим стилем, який вказує на приховані мотиви; 9) «психоаналіз у психоаналізі» (монодрами) як спосіб власної сценаристики; 10) багаторівневість інтертекстуального дискурсу, спровокована рецепцією дійових осіб, їхнім внутрішнім станом; 11) підсвідоме відтворення певних життєвих сценаріїв («гра у гри»; психологічна втеча, імітація дитячої гри, заміщення бажаного і недоступного об'єкта).

У підрозділі 1.2. – «*Палімпсест психологізму української драматургії як літературознавча проблема*» – здійснено короткий історичний екскурс наукової рецепції художнього психологізму, визначено тенденції його тлумачення.

Зацікавлення психологізмом як літературознавчою категорією пов'язане із сучасними культурно-історичними процесами й, відповідно, змінами в художньому баченні світу, які зумовлюють появу нових тенденцій у психоаналітичному тлумаченні літературних творів. Нова світоглядна модель завжди є перспективною

для естетичних досліджень, зокрема в царині «мистецької літератури» (А. Ткаченко), яка реагує на руйнування узвичаєного й здатна відображати явища, які його супроводжують. Так, психологізм української драми кінця XIX – початку XX ст. (Леся Українка, І. Франко, В. Винниченко, Олександр Олесь, С. Черкасенко, Л. Старицька-Черняхівська) актуалізувався у зв'язку з культурно-ідеологічною ситуацією порубіжжя, формуванням модернізму в нашій літературі. Психологізм творів межі XX – XXI ст. також спричинено змінами в мистецькій парадигмі, пошуками нової художньої мови. Тож можна говорити про тяглість традиції і в сучасній драматургії, і в постмодерній драмі.

Дослідження у сфері психології і зокрема психоаналізу поглибили й розширили поняття художнього психологізму, витоки якого сягають періоду міфологічних уявлень про людське буття. Так, знаковою для розвитку та утвердження психологізму як методу літературознавчого аналізу стала теорія З. Фрейда. Учений сформулював психологічну концепцію особистості, поклавши в її основу поняття свідомого і несвідомого, а «проблему статі» розглядав як інстинктивні механізми людського організму. К.-Г. Юнг поглибив вчення про несвідоме як визначальний фактор людської поведінки. А. Адлер зацентрував на «соціальних почуттях» особистості та розробив концепцію комплексу неповноцінності. К. Хорні трактувала поведінкові стратегії людини як засоби психологічного захисту. Е. Фромм наголошував на відчуженні, самотності людини та важливості задоволення її екзистенційних потреб. А. Маслоу надавав вагомому значення вищим потребам особистості та їхній ролі в психічному і фізичному здоров'ї. Ж. Лакан вважав людську психіку сферою складної і суперечливої взаємодії трьох складників: Уявного, Символічного і Реального. Глибоко дослідив сферу індивідуального несвідомого С. Грофф, довівши вплив тілесних і психологічних травм на подальше життя людини.

Перші напрацювання вітчизняного літературознавства в теоретичному аспекті дослідження художнього психологізму з'явилися ще на початку XX ст. (С. Балея, Л. Виготський, В. Підмогильний, І. Франко, А. Халецький, Я. Ярема), однак вони потрапили під шквал антипсихологічної критики. Надалі форми і засоби втілення психологізму вивчали фрагментарно. Лише в 1970-х рр. стало можливим подальше розроблення теорії художнього психологізму (І. Денисюк, Л. Гінзбург, В. Фащенко та ін.) під впливом праць зарубіжних психологів та філософів-екзистенціоналістів. Так, В. Фащенко («У глибинах людського буття») та І. Денисюк («Розвиток української малої прози XIX – поч. XX ст.») заклали основи вивчення психологізму малої прози. Останній визначив дві форми психологічного аналізу – екстервентну та інтервентну. Чітке розмежування цих форм запропонувала Л. Каневська («Психологізм романів Івана Франка середини 80-их – 90-их років»). Екстервентну (непряму) форму дослідниця пов'язує з відтворенням думок та емоцій персонажа за допомогою зовнішніх візуалізованих та звукових виявів (міміки, жестів, мовлення, довколишньої дійсності), а її втіленням у тканині твору є психологічний портрет, пейзаж, інтер'єр та екстер'єр, мовленнєвий дискурс. Інтервентна форма ґрунтується на відтворенні психічних процесів як вияву емоцій та рефлексів.

У сучасній українській науці психологія художньої творчості є предметом розгляду Г. Клочека, М. Кодака, Л. Левчук, С. Михиди, М. Моклиці, А. Печарського, Р. Піхманця, В. Роменця, та ін. Їхні студії відзначаються поліметодологічністю. Науковці одностайні щодо неможливості єдиного підходу та «викінченої методології» аналізу психології автора і психологізму тексту.

На особливу увагу в аспекті досліджуваної теми заслуговує монографія Н. Зборовської «Код української літератури: Проект психоісторії новітньої української літератури». У цій праці науковець визначає психоаналітичне тлумачення літератури як найперспективніше, виокремлюючи такі ключові аспекти: психоаналітичну рецепцію, інтерпретацію, вплив на мистецтво слова, психоаналіз як літературу.

Літературознавчий дискурс психоісторії новітньої української літератури (О. Вертипорох, М. Нестелеєв, А. Печарський, О. Піскун, О. Січкара, Н. Тендітна, О. Тиховська та ін.) став не тільки ґрунтовним науковим здобутком, а й заклав підвалини нового етапу розвитку вітчизняної школи психоаналітичного напрямку.

Другий розділ – **«Жіноча психологія як об'єкт сучасної української драматургії»** – присвячено дослідженню специфіки жіночої екзистенції в сюжетах сучасних українських п'єс крізь призму психологізму.

У підрозділі 2.1. – *«Морально-етичні й емоційно-інтелектуальні постулати психологізму в драматургії кінця ХХ – початку ХХІ століття»* зосереджено увагу на художньому відображенні психологічної природи особистості (мотивації дій і вчинків).

Трансформація людського буття на рівні ціннісних ідеалів, видозмінених комунікативних процесів, маскулінно-фемінних взаємин, сексуально-поведінкових переосмислень зумовлюють нові акценти в художньому відтворенні дійсності. Тож є потреба нового підходу до сприйняття сучасної драми. Зосередженість на динаміці внутрішніх станів дійових осіб визначає родову специфіку драми, формує її «внутрішній сюжет» (Т. Денисова). В умовах постмодерну – періоду руйнації суспільних і моральних канонів – художній психологізм не лише посилюється, а й набуває нових функцій: активніше впливає на читача (глядача), його чуттєву, мисленеву, інтелектуальну діяльність, увиразнює багаторівневість сюжетної та часопросторової організації твору.

Художнє осмислення дійсності в драматургії традиційно зацентровано на динаміці внутрішніх станів людини. Найчастіше психоемоційне напруження персонажів аналізованих п'єс спричинено подружньою зрадою. Адюльтер як позашлюбний зв'язок з тривалою залежністю є мотивом таких сучасних п'єс: «Саламандри» Т. Мельник, «Самогубство самоти» Неди Нежданой, «Дев'ятий місячний день» О. Погребінської. Особливістю розгортання сценаріїв адюльтеру в цих творах є не лише зображення його епізодів, а й пошук причин і прихованих мотивів.

Так, у п'єсі Т. Мельник «Саламандри» адюльтер – результат «ланцюгової реакції», спричиненої неготовністю подружжя стати батьками. Святослав і Зоя навіть не намагаються позбутись заблокованих емоцій. Тривале співіснування в уже формальному шлюбі призвело до абсолютного взаємовідчуження партнерів, появи

позашлюбних зв'язків, а відтак, і руйнування сім'ї. Докори сумління через вимушений аборт та незреалізованість Зої як матері запускають психологічний механізм незворотності. У цьому сюжеті адюльтеру зовнішній конфлікт (несприятливі економічні обставини) провокує внутрішній. Почуття провини, яке є визначальним у сюжетах, пов'язаних із подружньою зрадою, видозмінюється в «Саламандрах» залежно від локалізації в «сильному» (жіночому) чи «слабкому» (чоловічому) характерах. Глибоке почуття провини, яке відчуває чоловік, драматург протиставляє переживанням дружини і коханки. Святославу так і не вдалося втілити їхні мрії про чоловічу самодостатність, тож він змушений відпустити обох жінок. Отже, в умовах адюльтеру приреченими стають як шлюбні, так і позашлюбні стосунки.

Незреалізованість у професійній сфері, зрада чоловіка і, як наслідок, повне розчарування в житті штовхають героїню п'єси Неда Нежданой «Самогубство самотності» до спроби суїциду. Саме зрада коханого стає для емоційно виснаженої і зневіреної жінки найбільш болючим ударом, а випадкова зустріч із ним у товаристві нової обраниці спонукає до необдуманого вчинку. Драматург зосереджується на подружній зраді (15 драматична ситуація, за Ж. Польші), адже наслідки адюльтеру суттєвіші, ніж причини. Для розв'язання такої ситуації спрогнозовано лише два варіанти розгортання сюжету: вбивство чоловіка або коханця. Натомість Неда Неждана пропонує альтернативну схему – самогубство та спонуку. Розгортаючи сюжет від кульмінації – готовності стрибнути з даху будинку – драматург намагається довести, що навіть найкритичніша життєва ситуація може мати позитивне вирішення. Якщо пристрасть змінила життєві плани персонажів п'єси, то адюльтер виконує не тільки руйнівну, але й відновлювальну функцію.

Історію латентного адюльтеру презентує в п'єсі «Дев'ятий місячний день» О. Погребінська. Сконструйований любовний трикутник візуалізовано двічі, а зміна рольового наповнення жіночих персонажів відбувається на тлі ретроспективи сюжету. Єдиним живим учасником колишніх шлюбно-позашлюбних стосунків є Ганна Аркадіївна. Вона випадково дізнається про тривале таємне листування свого чоловіка Кирила Андрійовича з колишньою дружиною Євгенією Ісаківною. За відсутності інших двох учасників любовного трикутника драматургові вдається сягнути глибин психологічного напруження через спогади, переживання та переосмислення Ганни Аркадіївни, яка мусить сама врегулювати завершальний етап тривалих любовних перипетій. Жінка почергово відчуває себе то в ролі коханки-розлучниці, то зрадженої дружини. Уведення в текст п'єси малих наративів – листів – сприяє не лише хронологічному викладу фактів, ситуацій, а й конструюванню теперішнього розвитку подій. Листи «реанімують» давноминулі події і на рівні відчуттів активізують любовні трикутники в обох іпостасях.

За допомогою мотиву таємного епістолярного спілкування драматург деконструює часопросторову організацію п'єси, зображуючи не лише внутрішній стан персонажів, а й повторне «проживання». Наявність «тексту в тексті» вводить у сюжет твору «іншу» реальність. Стрессова ситуація позитивно впливає на рішення Ганни Аркадіївни (за теорією А. Маслоу), допомагає їй не тільки позбутися душевного тягара, а й спонукає до самоактуалізації. Переоцінення колишніх взаємин

супроводжується ланцюговим виявом інтелектуальних емоцій: подиву – зацікавлення – здогаду – упевненості. Процес вирішування проблеми активізує інтелектуальні почуття жінки та задовольняє її потребу в «когнітивній гармонії» (Б. Додонов).

Незважаючи на виявлені нові мотиви подружньої зради, її причина, на нашу думку, є незмінною – незадоволення психологічних потреб. У сюжетах сучасних українських п'єс сімейні конфлікти постають, здебільшого, як результат порушення морально-етичних зобов'язань подружжя, що найчастіше виявляється у позашлюбних зв'язках.

У підрозділі 2.2. – «Гра як спосіб подолання дисгармонії та поштовх до самоідентифікації» – з'ясовано специфіку використання прийому «гра в гри» («театр у театрі», «п'єса в п'єсі») та його психологічне наповнення в сучасних українських п'єсах.

Незвичний світ моделює Неда Неждана в п'єсі «Коли повертається дощ». Місто-пустка, де панують своєрідні закони (тут уже давно немає дощу, ніхто не помирає, не одружується і не народжується), є відображенням внутрішнього стану дійових осіб. Більшість жителів звикає до імітації життєвого ритму, не відчуючи особливого дискомфорту. Товариство гравців (Марк, Марта, Андрій, П'єро) вистежує появу нової людини й у будь-який спосіб намагається залучити її до гри, головна мета якої – спровокувати чужинця до правдивих емоцій (переляку, тривоги, страху) та змусити втекти з міста. Сценарій розваги, фінальною частиною якої є запрошення на День смерті (імітованої), символізує повну абсурдність життя в місті Без Назви.

Ігрові поля в п'єсі паралельно співіснують, перетинаються, синтезуються, нашаровуються, балансують між свідомістю і підсвідомістю або зосереджуються на найнижчих рівнях несвідомого. Стан готової до самогубства головної героїні Марти і відчуття себе збігаються, що зумовлює фатальну розв'язку сценарію гри з чужинкою Галею та свідомо-підсвідомої гри-експерименту. Раціонально осмислена згода жінки підтримати чоловіків у черговій розвазі поєднується з небезпечною одноосібною грою в реалізацію фіналу. Отже, психоаналітичний аспект п'єси «Коли повертається дощ» увиразнюється завдяки ігровій стратегії та зануренню у стан самонавіювання (В. Бехтерев) на тлі втрачених адаптаційних ресурсів унаслідок тривалого стресу (Г. Сельє), які підсилюють один одного.

У п'єсі С. Щученка «Зачаровані потвори» реалізація прийому «театр у театрі» має яскраво виражені психотерапевтичні ознаки. Персонажі твору, схильні до самогубства, потрапляють в умови театральності-сценічного дійства. Колективне перевтілення в процесі ігрової діяльності сприяє вільному озвученню мотивів їхнього фатального вибору. Катарсисна дія «проговореної» проблеми вивільняє защемлене афективне бажання та гальмує його подальший розвиток (З. Фройд). Оптимістичну розв'язку п'єси можна тлумачити крізь призму типології театротерапевтичних досліджень: 1) методу психодрами (Я. Морено), що визначає ключовий стан катарсису як єдину передумову інсайту – неочікуваного розуміння проблеми; 2) театротерапії (Н. Євреїнов) з акцентом на інстинкті театральної гри, що спонукає особу грати щоразу іншу роль або ж відмовитись від певної ситуації. Суть

справжньої «театральної допомоги» полягає в усвідомленні, що життя здатне повсякчас змінювати свою «гру». Отже, мотив гри та прийом «театру в театрі» сприяють поглибленню рівня психологізації сюжетів сучасної української драматургії.

У підрозділі 2.3. – «*Психотип сучасної жінки з погляду фемінності та маскулінності*» – проаналізовано п'єси українських драматургів кінця ХХ – початку ХХІ ст. з погляду причин та наслідків трансформації інтимності.

Депресивна поведінка героїні п'єси Є. Кононенко «Мужчина за викликом» має психосексуальне підґрунтя. Успішна в бізнесі, вона і в приватних стосунках застосовує підприємницький підхід. Подолати психологічну кризу жінці допомагають оплачувані побачення. Потреба в комунікативній близькості як формі сексуальної поведінки (І. Кон) стає способом порятунку від самотності, проте має тільки симптоматичний ефект. Інтимні стосунки з чоловіками винятково за потребою жінки, умовами («на все готове») і своїми правилами (без тілесного контакту) – це вияв «жіночої сексуальної автономії» (Е. Гідденс) з погляду чоловічого світосприйняття. Витіснена жіночність як слабкість допомагає зреалізуватись у чоловічій ролі. Одягнута маска маскулінності та спілкування з позиції агресора – це боротьба свідомого і несвідомого, жіночого і чоловічого. Депресивні стани, що супроводжують втрату інтересу до сексу, можуть мати трансперсональне коріння. Страх статевих стосунків не обов'язково свідчить про брак сексуальної енергії, це радше боязнь пекельних переживань (за С. Гроффом). Вважаємо, що саме такий несвідомий страх втрати самоконтролю сформував психосексуальну заблокованість головної героїні п'єси Є. Кононенко «Мужчина за викликом».

Оригінально зображує жіночий психотип у драмі «Кольори» П. Ар'є, зіставляючи семантику кольору з емоційними станами, психофізіологічними реакціями та почуттями дійових осіб. Усі жіночі образи спочатку сприймаємо як п'ять окремих персонажів п'єси, проте це лише іпостасі однієї жінки. Кожна з них відрізняється «за віком» і «за кольором» відповідно до життєвого досвіду й розуміння того, що відбувається з нею теперішньою, – Марією, жінкою в чорному вбранні. Драматург акцентує на статичності сприйняття певного кольору з одночасним упередженням до інших. Це засвідчує епізод зустрічі жінок, образу кожної з яких відповідає певний колір: білий – рожевий – помаранчевий – червоний – фіолетовий – чорний. Зіставлення психологічної характеристики кольору (за М. Люшером) і сюжету п'єси П. Ар'є дає змогу відстежити взаємозв'язок кольорової парадигми та феномену перцептивного сприйняття особистості. Так, рожевий колір як переважання білого в червоному уособлює свободу, звільнення від руйнівної енергетики. Рожевий (за Г. Кларом) – це «незобов'язливе збудження», і в цьому полягає його спокуслива привабливість. Згодом цей колір стає помаранчевим (переважання жовтого в червоному) як вияв бурхливих емоцій, яскравих вражень і надій. Жінка в червоному репрезентує Маріїн вік від тридцяти п'яти років до сорока. Червоний колір відображає внутрішній «стресовий стан» героїні, яка веде затятий бій із життєвими обставинами. Червоний колір – це вивільнена енергія, яку неможливо погасити, і вона мусить бути зреалізована (за Б. Базимою). Натомість

червоний і синій прагнуть ототожнення, єднання, злиття в любові. Імпульсивний червоний та спокійний синій утворюють фіолетовий (за Г. Кларом) – це тринадцять щасливих років Марії. Зіставлення кольорових пар і архетипних образів (за К.-Г. Юнгом) розкриває глибше розуміння значення кольору: червоний – Анімус (чоловічий), синій – Аніма (жіночий). Символічність білого і чорного кольорів як життя і смерті очевидна. Посилення психологізму відбувається і завдяки звуковим образам, у послідовності яких (море; робота швейної машини; потяги; класична музика; бій курантів; голос жінки, що співає колискову; народження дитини) відображено зворотний хронологічний порядок найважливіших моментів життя Марії.

Отже, інтерпретація жіночих образів у сучасній українській драматургії є невіддільною від аналізу суспільних процесів, що впливають на фізичне, духовне і психічне життя сучасної жінки.

У третьому розділі – **«Хронотоп як сюжетотвірна парадигма драматургії кінця ХХ – початку ХХІ століття»** – досліджено особливості часопросторової організації сюжетів сучасних п'єс як прийому психологізації.

Підрозділ 3.1 – *«Психологічний макро- і мікросвіт особистості як феномен відображення буття в сучасній драмі»* – присвячено аналізу взаємодії особистого та соціального хронотопів у вияві екзистенції сучасника.

Дослідження проблеми часопростору, розпочате Г. Лессінгом і розгорнуте М. Бахтіним, який увів у літературознавчий обіг термін «хронотоп», розвивали О. Кискін, Н. Копистянська, Д. Лихачов, О. Лосєв, Ю. Лотман, Ю. Манн, Л. Тарнашинська, В. Топоров, З. Тураєва. До проблеми художнього часу та простору в драматичних творах зверталися О. Бондарева, М. Еткінд, М. Поляков, Г. Поспелов, М. Сулима, Є. Табориська, В. Халізов, М. Шаповал, А. Штейнгольд.

П'єса А. Крима «Квартет для двох» – це просторово-часова комбінація на рівні «внутрішній світ – ігровий світ», яка трансформується в пару «ігровий світ – підсвідоме». Урегулювання сімейного конфлікту між немолодим подружжям – Оленою та композитором Євгеном – має відбутися за допомогою працівника ескорт-агентства Вадима. Але заздалегідь спланований Оленою сценарій, за яким вона та Вадим – закохані, несподівано змінюється. Ігрова діяльність пробуджує підсвідоме, і «гра для інших» (Євгена і його юної обраниці) «породжує» суміжну сюжетну лінію – «гру для себе».

Усі просторові рівні п'єси — внутрішньоособистісні (свідомість, мислення) та соціально зорієнтовані (модель сім'ї, поведінкові патерни) — об'єднано єдиним часовим полем – радянською епохою. Символічного значення набуває Будинок композиторів – елітний зовні та привілейований за призначенням, але не придатний для комфортного проживання через брак звукоізоляції. І дім, і родини, які в ньому мешкають, символізують дотримування формальностей. Просторово-часова організація внутрішнього світу Євгена суголосна із зовнішнім світом, етичними нормами для обраних. Переконаний у власній геніальності, він перетворюється на черстоного споживача, якому всі зобов'язані: дружина – жертівністю, коханки – творчим запалом, а Спілка композиторів – пошануванням. Драматург майстерно

передав увесь спектр ціннісних уявлень свого героя, який опиняється в новій епосі з рудиментом постколоніальних міркувань та вчинків.

Хронотоп літератури доби постмодерну реалізують по-особливому, що визначається світоглядними орієнтирами цього літературного напрямку, який полягає в актуалізації всіх попередніх моделей часу та оперуванні ними на ігрових засадах (О. Кискін). Ігровий світ дозволяє псевдокоханцям вибудувати іншу просторову реальність та апробувати нові моделі соціальної поведінки. Внутрішній світ головної героїні Олени дисонує із зовнішнім, тож у фіналі здатність до осуду радянського режиму постає як готовність до конкретних змін. На основі психологічної взаємодії мікро- і макросвіту особистості в межах певної історичної доби постає ще один часопросторовий різновид – хронотоп постколоніального суспільства з травматичними наслідками і тенденціями до деструктивності.

Автори сучасних драм зосереджують увагу і на психологічних травмах постколоніального періоду. В українському літературознавстві постколоніальний дискурс вивчали Т. Гундорова, Н. Зборовська, М. Павлишин, М. Рябчук, М. Шкандрій, О. Юрчук. Серед досліджуваних драм знаковою в аспекті зазначеної проблеми є п'єса Олександри Погребінської «Осінні квіти», у якій зацентровано на втраті жіночої ідентичності, спричиненій постколоніальним синдромом. Депресивний стан головної героїні Вілени зумовлено подіями минулого: невдалими шлюбами, професійною незреалізованістю, смертю матері. Фактором психологічної травми став і біологічний батько дівчини: рятуючи свою «незаплямовану» партійну репутацію, він позбувся вагітної коханки (матері Вілени), віддавши її за свого товариша. Формальний спосіб вирішення психологічної проблеми стає причиною її ускладнення та поглиблення: Вілена зростає в «міцній радянській сім'ї», і постійне балансування між двома батьками серйозно травмує дитячу психіку. Нерозв'язані проблеми минулого проєктуються на теперішнє і майбутнє життя Вілени. Нездатність жінки до здорових партнерських стосунків (едипів комплекс) вказує на зміщення лібідної та мортідної енергетики як дисбаланс енергетичних потоків. Таке розмежування є патологічним і має деструктивні наслідки (за З. Фройдом). У певний момент Вілена опиняється в полоні самоствореного світу: у замкнений простір квартири повертається минуле, психологічні травми дитинства, які сформували її свідомість.

Помешкання Вілени – це не тільки реальний простір п'єси, а й символічний – внутрішній світ жінки під час переживання екзистенційної кризи. Реальний час твору сприймаємо як візуалізацію минулого – радянської доби, оприявленої в алюзіях (уривки піонерських віршів, популярних радянських пісень або нав'язливого бажання скуштувати цукерок «Мишка на Севере»). Жінка відтворює давно запрограмований сценарій з ціаністим калієм, який зберігає вдома ще від маминого самогубства / вбивства. Глибоке переконання, що вона – донька вбивці, формує в її травмованій свідомості потяг до насильства, який Вілена реалізовує, отруївши одного з чоловіків. У такий спосіб вона підсвідомо намагається позбутись «роздвоєних» батьківських почуттів. Її вчинок – уже не вибір, а свідчення незворотних психічних процесів, одним із доказів цього стає ігнорування мертвого тіла у власній квартирі.

Олександра Погребінська вибудовує складну хронотопну організацію п'єси «Осінні квіти», зосередивши її на перцептивному рівні вираження. Отже, просторово-часове зміщення внутрішнього виміру особистості є результатом давно пережитих психологічних травм. Пороговий «хронотоп кризи і життєвого зламу» (М. Бахтін) Вілени відображає складність і незворотність психічних процесів як наслідку протистояння на рівні мікро- і макросвіту.

У підрозділі 3.2. – «*Хронотоп як складник жіночого світосприйняття*» – зосереджено увагу на особливостях психологічного характеротворення та його взаємодії з часопросторовою побудовою сюжетів сучасних п'єс.

Неда Неждана в п'єсі «Коли повертається дощ» відтворює взаємодію різних просторових рівнів: індивідуального – соціального, зовнішнього – внутрішнього, свого – чужого, чоловічого – жіночого, ігрового – реального, свідомого – несвідомого. Місто Без Назви постає як інфікований простір (локальний хаос). Його глибинні ознаки скрізь: у докільлі (бездощів'я), життєвому ритмі (без початку і кінця життєвого циклу людини), фізіологічних процесах (жіноче безпліддя), свідомості жителів міста (нездатність проаналізувати ситуацію як критичну). Драматург накладає локус міста на товариство, звужуючи й подвоюючи в такий спосіб художній хронотоп п'єси. Внутрішній світ Марка, Андрія і П'єро інтегровано у простір міста. Мисленнєву діяльність чоловіків відображено в абсурдних діях, що імітують життя. Наступний етап хронотопного звуження – акцент на внутрішньому просторі кожного члена товариства. Антитезою чоловічого світу постає внутрішній часопростір Марти.

Опозиція «свій – чужий» постає в епізодах появи у місті чужинки Галини, не обізнаної з місцевими звичаями. Ігровий простір, протиставлений реальному хронотопу, утворює ще одну опозицію, підсилюючи основну. Водночас реальність у цій п'єсі – це теж ігрове поле вищих сил, для яких місто Без Назви стало ареною боротьби Добра і Зла (міфологічний простір).

Психологічний дискомфорт Марти викликаний внутрішнім протестом проти «пустельного» способу життя. Ні гра, ні перспектива стосунків у форматі «повна самотність удвох» не задовольняють її. Простежуємо просторово-часовий деконструкт п'єси, втілений у мотиві ескапізму (психологічної втечі). Втеча Марти – патологічна, що ретранслюється не лише на свідомому, але й підсвідомому рівні її психіки. Незворотність такого процесу поширюється на фізіологічний і біологічний простір жінки.

Галина «втікає» від нерозділеного кохання, але «активно»: вона переїжджає до іншого міста і розпочинає нове життя. Стан Тіні (божевільної дівчини) як дійової особи є результатом внутрішнього протесту як психологічної втечі в хворобу. Водночас Тінь – посланець інших світів, що зіштовхує просторовий вимір «інобуття – міський простір».

У фіналі п'єси відбувається зміна реальностей: Марта долає межу між життям і смертю і відновлює життєву циклічність. Дощ як символ очищення і оновлення виконує хронотопну функцію: часопросторовий деконструкт сюжету змінює реальність – дійові особи п'єси знову набувають здатності до самоаналізу, саморефлексії.

У п'єсі І. Липовського «Вокзал і люди» – три жіночі персонажі: Руда, Біла і Жовта. Їхні імена-кольори націлюють на узагальненість образів. Психологічне наповнення хронотопної організації п'єси сконцентровано на реалізації внутрішніх потреб кожної. Нівелювання природних меж родини, дому, рідного краю та проникнення за межі чужого простору і сім'ї спричинили трансформацію жіночої свідомості. Перебування жінок «не тут» і «не там» свідчить про втрату власного простору і «невходження» в цей чужий (інший) світ. Кольорові перуки героїнь мають символічне і психологічне значення. Лише природний колір волосся дозволяє синові упізнати маму, а чоловікові – дружину. Проте за технічним способом «повернення» приховано його психологічну складність, або неспроможність. Порухення мезокосму (втрата рідної землі) руйнує інші, зокрема кровні, зв'язки. Перерване батьківське спілкування спричиняє глибокі дитячі травми. Знаковою в цьому контексті є і радіоп'єса Н. Гуменюк «Охоронець для янгола».

Наскрізним у п'єсі І. Липовського є мотив самотньої старості і непотрібності. Двоє незнайомців – дід Ілько та старенький італієць Джузеппе, які належать до різних культур і світоглядних систем – опиняються в однаковій екзистенційній ситуації, де неможливість повноцінного спілкування через мовний бар'єр стає другорядною проблемою. Образ діда Ілька – просторово-часовий символ втраченої самотності. Його пісні і жарти є своєрідним порятунком від самотності, а вокзальна торгівля – не заради грошей, а великої, хоча й марної, надії на повернення сина. У роздумах діда про заробітчанство криється глибока життєва мудрість та здатність до психоаналізу. Чоловік вважає, що за бажанням матеріальних статків захована й інша проблема – спроба втечі від психологічних проблем. Отже, драматург пов'язує в єдиний вузол соціальні й психологічні чинники мотивації поведінки особистості.

У підрозділі 3.3. – «Психологічні колізії як основа конфлікту» – досліджено зовнішню подієвість п'єс крізь призму внутрішніх мотивів і способів психологічної реакції персонажів на конфліктні та постконфліктні ситуації.

Складні психологічні колізії як наслідок пережитого фізичного й морального конфліктів відображає О. Ірванець у моноп'єсі «Маленька п'єса про зраду для однієї актриси». Соціальне тло міжособистісних та інтимних взаємин увиразнює хронотопну організацію сюжету і поглиблює його психологізацію. Она – колишня активістка переслідуваного державою громадського руху, закохана в його очільника. Дівчина травмована внаслідок поліційної облави, самотня, покинута всіма. Її спогади структурують біографічний хронотоп і візуалізують любовний трикутник – Она, Мона і Він. Обидва хронотопні виміри минулого (фатальні обставини політичного характеру та суперництво жінок) накладаються і, врешті, стають цілісним сценарієм. Тепер Она – в інвалідному кріслі, а Мона – з Ним. Несподіваний фінал п'єси зумовлено трансформаціями психіки головної героїні. Фізична травма (інвалідне крісло), душевне потрясіння (втрата ненародженої дитини, зрада коханого, підступність подруги), оманливість політичних ідеалів – усе спричиняє глибокі психічні деформації. За банальною помстою насправді криється «акцентуйована поведінка» (К. Леонгард), яскравим виявом якої є афективно-екзальтований танець Они в інвалідному кріслі з фатою на голові. «Погляд на себе

збоку» провокує змішування уявного та дійсного часопростору, тому повернення до своїх реальних відчуттів порушується (О. Шевякова). Втеча від себе надає вчинку Они забарвлення помсти.

Внутрішній конфлікт як психологічну пастку відтворює Олег Миколайчук-Низовець у моноп'єсі «Дикий мед у Рік Чорного Півня». Психологічну напруженість твору зумовлено складним вибором головної героїні Жені щодо незапланованої вагітності. Замкнений простір кімнати й обмежений час для прийняття остаточного рішення посилюють відчуття душевної напруги жінки та акцентують на складності і важливості її вибору. Хронотопний зріз п'єси презентує бінарну опозиційність минулого і теперішнього. «Відтворення» минулого відбувається за допомогою історичної ретроспекції (за Н. Копистянською) асоціативного зразка, втіленої у латентному образі бабусі, яка пережила голод 1933 року. Соціальне тло як історичний часопростір увиразнює психологічні колізії в умовах внутрішнього конфлікту. У співвідношенні «життя дитини» – «життя нації / людства» внутрішній конфлікт п'єси «Дикий мед у Рік Чорного Півня» постає як «прихована загроза» (за Б. Асмутом). У сучасній драматургії психологічні колізії, закладені в основу конфлікту, увиразнюються мотивами внутрішньої дисгармонії особистості та фізичної / духовної травми.

У **висновках** узагальнено результати дослідження, що сконцентровано в таких положеннях:

Зміна світоглядних орієнтирів сучасної людини спонукає до перегляду її ціннісних уявлень і поведінкових механізмів та формує новий погляд на природу особистості в художній літературі, зокрема драматургії. Важливим у цьому контексті є питання поетики психологізму, яке тісно взаємопов'язане з новітньою концепцією людини.

Пошук нових тенденцій психологічного тлумачення літератури полягає в розширенні рецепції художнього психологізму, зміст якого виходить за межі традиційного мистецького зображення та аналізу внутрішнього світу людини. У сучасній літературознавчій науці простежуємо тенденцію до поліаспектної психологізації художнього твору, що свідчить про трансформацію класичного психологізму.

Особливість реалізації художнього психологізму полягає у відображенні причин виникнення емоційного дисбалансу, форм його вияву та прийомів і способів відображення внутрішніх процесів і станів дійових осіб. Визначальною рисою психологізму драматургії кінця ХХ – початку ХХІ ст. є те, що виникнення дисгармонійних станів персонажів концентрується здебільшого в соціальній площині, а їхні вияви мають прихований характер, незважаючи на глибину психологічних процесів чи психічних змін у свідомості особистості.

Аналіз обраних п'єс доводить, що трансформована модель сім'ї чи близьких фемінно-маскулінних стосунків пов'язана зі світоглядними змінами та іншим форматом сексуальності. Усталені морально-етичні парадигми як один із головних соціальних інститутів є визначальними для побудови образів та конфліктів у сюжетах з адюльтером. У сучасних п'єсах увагу зацентровано на приватно-інтимній сфері почуттів людини, натомість соціально-моральні аспекти є другорядними.

Новий погляд на позашлюбні зв'язки спричиняє кардинальні зміни в художньому відображенні образів та сюжетів (епізодів) адюльтеру, які набувають не лише деструктивної семантики, але й вітаїстичних сенсів.

Складність життєвих обставин і неспроможність розв'язати проблеми особистісного чи соціального характеру конструюють «емоційну пастку», що спонукає персонажа до психологічної втечі від дійсності або інших прийомів психологічного захисту. «Оприсутнення» в драматичних сюжетах малих наративів (листів) як спроби виходу персонажів із внутрішньої кризи створює умови для глибшої психологізації твору. Таємне спілкування в листах набуває форми епістолярного адюльтеру й посилює психологічну налаштованість персонажів на духовну гармонію.

Відтворення акцентуованого стану особистості, що здебільшого виявляється у формі девіантної поведінки, підсилює психологічну характеристику дійових осіб п'єс. Причини внутрішніх суперечностей у сюжетній інтерпретації зумовлені суспільними чинниками, дитячими травмами, за давними проблемами. Неоднозначність дій та вчинків виражено різними формами з тенденцією до зростання: особиста і професійна незреалізованість, соціальне відчуження, стан психологічної смерті, некрофілійні чи суїцидні настрої, вбивство. Така поведінка засвідчує перетинання межі безпеки та набуває ознак втечі у психічну хворобу. Відображення процесів, пов'язаних із несвідомою сферою психіки людини, є потужним засобом психологізації сюжетів та образів сучасної української драматургії.

Психотип сучасної жінки, представлений у п'єсах, має виразні ознаки маскулінності. Заміна тілесного контакту винятково комунікативними взаєминами – як спосіб порятунку від самотності і водночас свідчення пошуку жіночої самореалізації – стає неможливою за умови перейнятого чоловічого соціального статусу (матриця патріархального суспільства). Це спричиняє дисгармонію і на духовному, і фізіологічному рівнях (патологія жіночої сексуальності). Актуалізація заробітчанської тематики в сюжетах сучасної драматургії спонукає до переосмислення внутрішніх сімейних стосунків і порушує злободенну соціально-психологічну проблему «втечі за кордон».

У сучасних українських п'єсах трансформація співвідношення макро- і мікросвіту особистості зумовлює нові способи взаємодії часу і простору з акцентом на дистанціюванні між ними. Використання прийому «гра в грі» увиразнює хронотопну організацію п'єс, дозволяє поєднати усі часопросторові рівні творів і виявити нові аспекти психологізації.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Веселовська Н. В. Психологічні колізії героїв сучасної української драматургії: сюжет адюльтеру / Н. В. Веселовська // Учені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Соціальні комунікації. – 2014. – Т. 27 (66), № 1. Частина 2. – С. 109–115.

2. Веселовська Н. В. Психотип сучасної жінки у сюжеті п'єси Є. Кононенко «Мужчина за викликом» / Н. В. Веселовська // Літературний процес: методологія,

імена, тенденції : зб. наук. пр. (філол. науки) / Київ. університет імені Б. Грінченка ; ред. колегія : Бондарева О. Є., Єременко О. В., Буніятова О. В. [та ін.]. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2014. – № 3. – С. 12–15.

3. Veselovska N. V. Transformation of woman's consciousness in the play of A. Крум «Quartet for Tvo» / N. V. Veselovska // Література та культура Полісся : зб. наук. пр. Серія: Філол. науки. – № 3. – Ніжин : Вид-во НДУ імені М. Гоголя, 2014. – Вип. 77. – С. 88–94.

4. Веселовська Н. В. Тяжіння до психологічної смерті як наслідку постколоніальної травми (на матеріалі п'єси Олександри Погребінської «Осінні квіти») / Н. В. Веселовська // *Studia metodologica*. – Тернопіль : Редакційно-видавничий відділ Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка, 2014. – Вип. 39. – С. 219–223.

5. Веселовська Н. В. Використання прийому «гра у грі» в сюжетотворчій та часопросторовій організації п'єси Неди Нежданої «Коли повертається дощ» / Н. В. Веселовська // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : Філологічні науки. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2015. – Вип. 38. – С. 10–14.

6. Веселовська Н. В. Малі наративи як спосіб психологізації сюжетів у сучасній драматургії / Н. В. Веселовська // *Branch of Ukrainian Studies of Maria Curie-Sklodowska University in Lublin. Spheres of Culture. – Volume X (Journal of Philology, History, Social and Media Communication, Political Science, and Cultural Studies)*. – Lublin, 2015. – С. 152–159.

АНОТАЦІЇ

Веселовська Н. В. Психологізм української драматургії ХХІ ст. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література. – Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2016.

У дисертації комплексно проаналізовано специфіку психологізму в українській драматургії кінця ХХ – початку ХХІ ст. Уперше в цьому аспекті розглянуто п'єси П. Ар'є, А. Багряної, О. Вітра, Н. Гуменюк, Н. Доляк, Т. Іващенко, О. Ірванця, Н. Ковалик, Є. Кононенко, А. Крима, І. Липовського, Н. Максимчук, Т. Мельник (Добрушиної), О. Миколайчука-Низовця, Неди Нежданої, О. Погребінської (Хребтової), С. Щученка. У роботі розкрито теоретичні засади художнього психологізму та досліджено еволюцію способів його реалізації, проаналізовано прийоми і засоби психологізації сюжетів та образів у сучасній національній драмі.

У процесі дослідження застосовано психоаналітичні інтерпретації в контексті теорій З. Фрейда, К.-Г. Юнга, Ж. Лакана, Е. Фромма, А. Адлера з репрезентацією у текстах п'єс несвідомого, зокрема едипового комплексу, прийомів витіснення, регресії, сублімації, архетипів, теорії відчуження, соціальної дезадаптації. У роботі

досліджено художні форми втілення мотиву психологічної втечі від реальності з локалізацією в епістолярному адюльтері, акцентуаційних станах, психічних хворобах, ігровій залежності.

З'ясовано, що реалізація художнього психологізму в сюжетах сучасної української драматургії тяжіє до імпліцитних форм втілення. Відстежено процес кореляції прийомів класичної, модерної та постмодерної драм, що дозволяє втілити складні психічні процеси і стани дійових осіб у художньому тексті.

Ключові слова: українська драматургія, художній психологізм, сюжет, психотип, психологічні колізії, хронотоп.

Веселовская Н. В. Психологизм украинской драматургии XXI в. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.01 – украинская литература. – Киевский университет имени Бориса Гринченко, Киев, 2016.

В диссертации предпринята попытка комплексного анализа специфики психологизма в украинской драматургии XXI в. Впервые в таком контексте рассматриваются пьесы П. Арье, А. Багряной, О. Витра, Н. Гуменюк, Н. Доляк, Т. Иващенко, А. Ирванца, Н. Ковалик, Е. Кононенко, А. Крыма, И. Липовского, Н. Максимчук, Т. Мельник (Дорушиной), О. Мыколайчука-Низовца, Неды Нежданой, А. Погребинской (Хребтовой), С. Щученко. В работе проанализированы теоретические основы художественного психологизма, осуществлен краткий исторический экскурс его эволюции, исследовано изменение способов реализации художественного психологизма сквозь призму новых обстоятельств его возникновения, проанализированы приемы и средства психологизирования сюжетов и образов современной национальной драматургии.

В процессе исследования применены психоаналитические интерпретации в контексте теорий З. Фрейда, К.-Г. Юнга, Ж. Лакана, Э. Фромма, А. Адлера с отражением в текстах пьес уровней бессознательного, эдипова комплекса, приемов вытеснения, регрессии, сублимации, архетипов, теории отчуждения, социальной дезадаптации. В работе исследованы художественные формы проявления мотива психологического побега от реальности с локализацией в эпистолярном адюльтере, акцентуированных состояниях, психических болезнях, игровой зависимости.

Сосредоточено внимание на психологической природе личности, в частности, на мотивации ее поведения в определенных жизненных обстоятельствах. Выведен психотип современника, определены особенности его мировосприятия, исследованы причины и последствия трансформированной интимности и особенности материнско-отцовских ощущений женских и мужских образов современных пьес сквозь призму социальных травм и внутриличностных конфликтов.

Исследовано специфику использования приема «игра в игре» («театр в театре», «драма в драме») и его психологическую нагрузку в произведениях современных драматургов. Изучены особенности времяпространственной организации сюжетов современных пьес, в частности проанализировано взаимодействие личностного и социального хронотопа как способа проявления

экзистенции современника, сосредоточено внимание на особенностях психологического построения характеров женских образов во взаимодействии с хронотопной сюжетной структурой текста.

Установлено, что реализация художественного психологизма в сюжетах современной украинской драматургии тяготеет к имплицитным формам воплощения. Отслежен процесс корреляции приемов классической, модерной и постмодерной драмы, что позволяет воссоздать в художественном тексте сложные психические процессы и состояния действующих лиц.

Ключевые слова: украинская драматургия, художественный психологизм, сюжет, психотип, психологические коллизии, хронотоп.

Veselovska N.V. Psychologism in the Ukrainian dramaturgy of the 21st century – Manuscript.

Thesis for the Candidate's degree in Philology. Specialty 10.01.01 – Ukrainian literature. – Borys Hrinchenko Kyiv University, Kyiv, 2016.

The attempt to carry out a comprehensive analysis of the specific features of psychologism in the Ukrainian dramaturgy of the 21st century was made in the thesis. The plays by P. Arie, A. Bahriana, O. Viter, N. Humeniuk, N. Doliak, T. Ivashchenko, O. Irvanets, N. Kovalyk, Ye. Kononenko, A. Krym, I. Lypovskyi, N. Maksymchuk, T. Melnyk (Dobrushyna), O. Mykolaichuk-Nyzovets, Neda Nezhdana, O. Pohrebinska (Khrebtova), and S. Shchuchenko are for the first time considered in this context. The theoretical bases of the artistic psychoanalysis are revealed in the thesis, and the development of its implementation means is studied. Ways and means of psychologization of the plots and images in the contemporary domestic dramaturgy are analyzed.

Psychoanalytic interpretations in the context of the theories of S. Freud, C. G. Jung, J. Lacan, E. Fromm, and A. Adler have been applied in the course of study revealing the levels of the unconscious, Oedipus complex, technique of suppression, regression, sublimation, archetypes, theory of alienation, and social maladjustment. The consequences of the psychological escape from reality with localization in the epistolary adultery, accentual states, mental diseases, and excessive gambling have been studied in the paper.

It was determined that realization of the literary psychologism in the plots of the contemporary Ukrainian dramaturgy gravitates toward the implicit forms of implementation. The process of correlation of the means of classical modern and postmodern drama has been traced giving an opportunity to reproduce complex mental processes and states of the characters in the literary text.

Key words: Ukrainian dramaturgy, literary psychologism, plot, psychological type, psychological collisions, chronotope.